

"PIRULLINEN" EREHDYS SUKUTUTKIMUKSESSA

Silloin kun Räsäsen Jorma opetti minulle ensi alkeita suvuntutkimuksessa, sanoi joku mukanaolleista:

"Sukututkija saa iloita jokaisesta hevosvarkaasta, jonka suvustaan löytää."

Hämmästelin moista väitettä, kun en alasta paljon ymmärtänyt. No, myöhemmin opin tajuamaan, että koska tavallisista maatiaissuvuista ei ole saatavissa juuri mitään muuta tietoa kuin kirkonkirjojen kuivat sivut, ovat rikosmerkinnät sitäkin arvokkaammat. Ihmisten hyvempiä töitä kun ei juuri kirjoihin merkitä, parempia sitäkin hanakammin.

Kävi sitten niin, että kun tutkiskelin Janakkalan pitäjän Rehakan kylän Tappialan torpan vaiheita, niin havaitsin että arvoisa esi-isäni Tuomas Tuomaanpoika oli v. 1805 merkitty muuttaneeksi Rengon pitäjään. Janakkalan muuttokirjat tuolta ajalta ovat tallessa, ja kun etsin Tuomasta niiden joukosta, silloin minua tärrppäsi: Pappi oli Tuomaan muuttokirjan laitaan kirjoittanut: "Han skall för flere tider tillbaka slitit spö för hästtjufnad!" (Hän kuuluu kauan sitten kärsineen raipparangaistuksen hevosvarkaudesta.)

Muutaman vuoden kuluttua Tuomas muutti takaisin Janakkalaan, eri puolelle pitäjää tosin. Rengon pappi oli uskollisesti merkinnyt osuutensa muuttokirjaan: "Kärsinyt raipparangaistuksen hevosvarkaudesta." Rengon pappi oli sitäpaitsi asiastaan varma. Hän oli jättänyt pois mielestään turhat lisäykset 'kuuluu' ja 'kauan sitten'. Ja kun Tuomas-torppari aikanaan päätti maallisen aherruksensa ja kätkettiin kirkkomaan multiin, Janak-

kalan pappi muisti häntä, kun kirjoitti rippikirjan sivulle: "Kärsinyt raipparangaistuksen varkaudesta."

En ole yrittänytkaan etsiä lisätietoja tuosta 'kuuluu, kauan sitten' -tahtuneesta rikoksesta. Olen vain iloinen Tuomaan kohdalle sattuneesta merkinnästä. Antoihan se väriä savenharmaaseen torpparisukuuni. Siitä oli tullut sukututkimuksen kannalta arvostettu suku.

Pian edelläkerrotun löydön jälkeen myös isäni suku sai astua kiintoisien sukujen joukkoon, ei tosin hevosvarkauden vuoksi. Tutkin hausjärveläisen maanviljelijäserkkuni kanssa vanhoja valokuvia. Kerroin, että vaarimme suku oli vanhaa vihtiläistä perua ja että vaarin vaari Erik Sundell on ollut Vihdissä pitäjänseppä. Vuosisadan vaihteessa hänen jälkeläisensä ovat muuttaneet Vihdistä, ja yhteydet sinne ovat katkenneet. Kävi kuitenkin ilmi, että tästä 1884 kuolleesta sepästä, tai oikeastaan hänen malmisesta hautarististään, on ollut liikkeellä merkillisiä kertomuksia, sittemmin jo unhoon jääneitä.

Tutkimuksiani alkoi lämmittää uusi hehku. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistosta löytyi useita versioita 'legendasta', joka aikoinaan oli verhonnut seppämestaria ja hänen käämeristiään Vihdin vanhalla hautausmaalla. Liitän tähän mukaan yhden, ehkä keskeisimmän niistä:

"Risti kuului eräälle Sundell-nimiselle miehelle, joka oli ollut kolminaisuuden päivänä metsästäjänä. Tällöin hän oli tavannut käärmeen, jonka oli piiskaten ja rääkäten ajanut pyssyynsä ja sitten ampunut ulos.

Tämä temppu piti hänen kertomansa mukaan taata hyvän metsästysonnen. Kun hän sitten aikoinaan kuoli tämän elämän lakein mukaan ja hänelle valettiin hautaristi Högforsin bruukissa, niin hyvin elävän näköinen käärmeen kuva ilmestyi tähän ristiin. Valuri Hartman sanoi, että vaikka hän kolme kertaa sulatti ja valoi ristin uudestaan, sitä selvemmäksi ja kirkaammaksi käärme tuli, mitä useammin hän sen valoi.

Vuosia sitten rippikoulupojat kuitenkin pahoilla eljillään rikkoivat tämän tarunomaisen muistomerkin."

Sellaisiakin kertomuksia on liikkunut, että seppä olisi ollut kovin häijy, humalapäissään vasitenkin. Siitä mies käärmeen ristiinsä on saanut. Myös selaista väitettiin, että seppä olisi josakin elämänsä vaiheessa saanut käärmeen sisäänsä ja lopuksi kuollutkin käärme sisässään. Siitä se ristiinkin...

Olen yrittänyt saada enemmänkin tietoja tästä vaarin vaaristani. Olisiko hän kenties ollut aikakautensa noita, titäjä tms. Mitään sellaista ei kuitenkaan ole tullut ilmi. On löytynyt vanhoja perunkirjoja, oikeuden vahvistamia velkakirjoja; näyttää olleen puolivarakas mies. Ei muuta. Silti tämä tarunomainen risti ja sen 'ansainnut' esisäni kiinnostaisi kovinki; vaan mistäpä tiedot enää?

*

Otsikossa vihjaillaan 'pirulliseen' erehdykseen. Oikeastaan tuo pirullinen ei pitäisi olla lainausmerkeissä ensinkään, sillä esitykseni loppuosa koskee asiaa, kun 'erehdyin' sukuni ulkopuolelta tutkimaan noitien ja pirujen maailmaa.

Isoisäni on vuosisadan alussa asunut Ul. Pyhäjärvellä eli nykyisessä Karkkilassa. Kun keräilin aineistoa sukuni historiaa varten, törmäsin toiseen Pyhäjärven asioita tutkivaan, Matti Kotaan, kuvanpiirtäjään. Hän yllytti keräämään aineistoa kuulusta Pyhäjärven tietäjästä Gustaf Fredrik Utmanista, jota on myös väitetty noidaksi, poppamieheksi ja kansanparantajaksi. Äijästä ei tiettävästi ole konsanaan tutkimusta tehty, vaikka

aihetta olisi paljoonkin. Niin aloin tutkia hieman hämäriä asioita. Lähdetäänpä alusta:

Vihdin seurakuntaan kuuluvasta Pyhäjärven kappelista oli 1800-luvun alussa löydetty rautamalmia: syntyi Rautamäen kaivos, syntyi Högforsin tehdas. Kaivosmies Gustaf Utmanin perheeseen syntyi 1836 poikalapsi, josta myös tuli kaivosmies ja joka kuoli 1913. "Firaabelikseen" hän sitten oli noita, tietäjä ja kansanparantaja. Hänestä on talletettu melkoisesti tietoja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoihin. Niiden varassa asian kehittäminen on ollut mahdollista.

Mutta missä ovat Utmanin tietojen ja taitojen synnyt, sillä vanhojen mahtajien taitojen oli samoin kuin käsityöläistaitojen: välittyivät mestarilta oppojalle.

Muuan paikallinen tarina kertoo:

"Oli suuri noita, sen nimi oli Jouhtena, ja se oli ollut kuuluisan Haakan opissa, ja Jouhtenan opissa oli ollut taas semmoinen Utman. Tämä olikin Pyhäjärven viimeinen noita.

Haaka löytyy Somerolta, kuulu metsämies, jahtivouti, mahtava temppujen tekijä; kuollut viime vuosisadan alussa. Jouhtena on kuulemma ollut hänellä renkinä, opissa.

Jääköön Haakana Someroonsa, niin jännittäviä juttuja, kuin hänestä olisikin. Mutta Jouhtena, eli Noita-Jussi tavoitetaan Jouhtenan torpasta läheltä Utmanin Rautamäkeä. Seuraava juttu on kuulemma hänen oman tyttärensä kertoma:

"Kun mää olin pikkuflikka, ni mei tultiin kerta Ahmolta olkia ottamasta ja mei tultiin kirkon ohitte klo 12 yöllä. Sit pappa sanoi: Ol sää tässä ny ja pirä härkää kiine, mää mene vähä tonne kirkkotarhaan.

Mut mää menin vaan hiljakseen peräs kättelemään, mitä se siel tekee ja se käveli ympär kirkon 3 kertaa vasten päivää, ja kun se tuli oven kohral, ni löi nyrkilläs oven päällä ja huusi ain: "Maria Matalaena!" ja sit kun se meni ja löi kolmannen kerran, nin ovet paukahti kaikki yht aikaa auki (Pyhäjärven kirkos on kolme ovee).

Sit mää peljästyin ja menin olki-kuorman päällä, kun härkä viel seisoi

paikallaan. Vähän ajan peräst sit papp tuli ja sit taas lährettiin.

En mää tohtinut papalt mittään kyssyy, mut sit sain kuulla peräss., et Tuorlaan Mikkolast oli varastettu rahaa, ja papp oli kirkonhaltijalt siit tietoo ottamas, ja kolmannell päivää jälkeen se varastettu raha ilmestyi Mikkolan porstoovaan, se oli pistetty kissanlävest sisään."

Utman ei liene näin hurja noita koskaan ollut. Hänen loistavin alueensa tuntuu olleen tulipalojen sammutus. Siihen hänellä oli aivan yliluonnollinen kyky. Hän vain käveli rajan, ja sen yli valkea ei mennyt. Väitettiin, että hänellä oli sammutusta varten taikakalu, ukkosen nalkki - 'semmottii kun piräis jostakin putoomaan, kun ukkosen ilma on' Sen voimalla hän ihmeen teki. Kun jossakin oli tulipalo, niin kovalla touhulla Utman haettiin sinne. Kun poltettiin kaskea, haettiin Utman ennalta varaamaan alue. Ja näinhän se kävi:

"Se oli silloin juovuksiin ja hoi-perteli kovin ja rajasta tuli kiemura. Mutta niin se vaan oli, että ei se tuli tuumaakaan kanssa sen rajan yli mennyt, vaan kiemurteli siinä. Röykän isäntäkin sen näki, kun oli enoni kanssa yhdessä vahtimassa."

"Siellä Rautamäessä löi ukkonen riiheen ja se rupesi palamaan. Utmanni tuli sinne sitten ja sanoi, ettei se sammu muuten kuin naisen mairoll, mutt että kyll se muutenkin sammuu, kun käy rinkin ympäri. Ja kun hän sitten kävi ympäri, niin se sanoi, ettei se sitten enää siitä mene mihinkään, kun hän sen sen kerkii käymään. -Sitten se meni makaamaan sinne, eikä valkea mennä enää."

Vanhan ajan tietäjät pystyivät tyyt-tämään verenvuodon. Sellainen taito oli myös Utmannilla. Seuraava tapaus on sattunut 1904, ja kertoja on Frans Backman, joka ensin päättelee Utmanin tiedon läh-teitä; kertoo sitten tyytyksestä:

"Ja se äijä oli semmonen vähä; sa-novatt et sillä oli semmonen musta raamattu, en tiedä vaikka olis ollu punanen. Kyll se perkeys vähän tie-si!"

..."Ja sit kerta mä olin, kouluu kävin ja menin tätiin tyjö Järvenpää-hän. Oli semmonen sepän Vihtori kuok-kimas ollu ja, lyöny kuokan kans tost poikki jalan päällystän, ja siitä tuli verta sit niin maan kauhiast. Eikä lääkärii ollu. Ni, siihen lyötiin han-tuukii ja siihen lyötiin lakanaa - ja aina läpitte. Sit se muija, sanottiin Hakalan? Fiijeiks, se lähti siit suo-raan Utmannin tyjöön. Ja mee katel-tiin sit, pirettiin kellosta varaa, ett nyss sen piräis juur sit piaan kerkiimään, kun se oli semmonen rius-ka ihminen kulkemaan. "Ettei", sanoi Utmanni, "kyll mää sen jo tiesin ai-kaa, et sää tulet. Mut mää aattelin, ettei siell enää mikään hätä ole, ett, ett, keitä kaffeet, ett juoraan. - Ja veri taukoi tulemast, eikä sen parempaa lääkärii tarvinnu. - Meinat-tiin, ett nyss se kerkei, sit veren-tulo loppu ja. "Juu", sano, "kyll mää sen tiesin, ett sää tulet, mut mää ajattelin, ettei sull niin kiiru o, ettei kaffeet kerkitä."

Haavassa, josta Utman oli verenvuodon tyrehtyttänyt, oli kuulemma liha ihan valkuista, oli kuin ihraa.

Kun Utman tyyritti vuotoa, hän luki loitsun, mutta mutisi sen hiljaa. Täl-lainen loitsu on kuitenkin tallentunut:

Tyry veri, seiso veri,
niinkuin se Joortanin virta,
kun Jeesuksen kastin.
Tyry veri, seiso veri,
niinkuin se vaimo,
joka helatorstaina jauhoja seuloo
ja pitkäperjantaina voita kirnuu.
Tyry veri, seiso veri,
niinkuin sen miehen sielu seisoo
helvetiss, ---
kun sapattina saappaitas rasvaa!

Elukoita Utman sai parannella alva-riinsa, sillä siihen aikaan oli paljon pahansuopia naapureita, jotka saivat aikaan pahennuksen, eli lohtivat naapurin elukoihin monenlaisia vikoja. Saattoi vika tosin tulla ittestäänkin. Utmannil-la ei oikeastaan ollut varsinaista lää-kettä. Hän antoi vain pienet leivänpala-set elukalle, mutta eivät ne mitkään ta-valliset leivänpalaset olleet, sillä hän oli ne ensin pomiloिनut, oli niihin loitsunsa lukenut, niissä oli sanat päällä.

Kun ihmiset hakivat Utmanilta apua sairauksiinsa, kadonneihin tavaroihinsa ja mitä merkillisimpiin pulmiinsa, he veivät hänelle pullon viinaa. Pullo oli monesti tärkeä jo sen vuoksi, että äijä sen kyljestä pystyi lukemaan vian aiheuttajan; sitten hän mieliisti kaatoi sisällön kurkuunsa.

Utman oli myös käärmeiden herra. Välistä kävi niin, että käärme erehtyi pistämään häntä. Silloin Utman nuhteli matoa ja käski sen tulemaan nuolemaan haavansa. -Ja käärme kääntyi ympäri ja nuoli haavansa, eikä äijään tullut mitään vikaa.

Jos käärme sattui puremaan tavallista kuolevaista, Utmanilla oli neuvo ja loitsu sitäkin varten:

"Käärmeen purema paranee,

kun leikkaa maasta tasaisesta kedosta kolme turvetta, kämmenen suuruisia; yksi turve kuusikanttinen, yksi turve kolmekanttinen, yksi turve neljäkanttinen.

Kun otetaan ne turpeet maasta ylös, niin luetaan joka turvetta kohti kolme kertaa Herran rukous, tahkotaan vaan turpeella sitä paikkaa, mihin käärme on purrut.

Pannaan turpeet takaisin samaan paikkaan, tasoitetaan, että se on niin kuin ainakin sileä keto.

Turvetta takaisin pantaessa luetaan joka turpeella Herran siunaus."

Loitsu perustuu kuitenkin ikivanhaan parantamissääntöön: Sieltä lääke, mistä

tauti: Käärme on maassa eläväinen, joten turve sen puremaan on passeli lääke.

Mikä loppujen lopuksi oli miehiään tämä 'Uutmanni'? Ei hän oikeastaan noita ollut, vaikka monia temppuja tekikin ja monia loitsuja luki. Pikemminkin hän oli tietäjä, selvinnäkijä, kansanparantaja. Hän kykeni luomaan ympärilleen salaperäisen, osin pelottavankin ilmapiirin, jonka puitteissa pystyi ohjailemaan kanssaihmistensä tajunnantakaisia voimia; käytti joskus epäilyttäviäkin keinoja: onnistui tai epäonnistui.

Aikoinaan kovin kuuluisan Rautamäen Utmanin maahanpanijaiset olivat vaatimattomat. Omia jälkeläisiä hänellä

Aikoinaan kovin kuuluisan Rautamäen Utmanin maahanpanijaiset olivat vaatimattomat. Omia jälkeläisiä hänellä ei ollut, muita sukulaisia vähänlaisesti. Hautapaikkakin löytyi sieltä, mistä se aina varattomille seurakuntalaisille on löytynyt: linjahaudasta. Mitään muistomerkkiä hänestä ei ole jälkimaailmalle säilynyt; ei ole edes tietoa silloisen linjahaudan paikasta.

Niin katoa maailman kunnia.